

İSLAM TARİHİ'NİN İLK PANDEMİSİ AMVÂS VEBASI İLE COVID-19 (KORONAVİRÜS) ARASINDAKİ BENZERLİKLERİN GÜNDELİK HAYATIMIZA YANSIMALARI

Reflections of the similarities between the first pandemic of Islamic History Amwās Plague and Covid-19 (Coronavirus) on our everyday life

İlyas UÇAR

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı, Amasya, Türkiye

*Assist. Prof., Amasya University Faculty of Theology Department of Islamic History and Arts
Siyer-i Nebi and Islamic History, Amasya, Turkey*

ilyasucar@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-7125-8995>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 04.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29.03.2021

Yayın Tarihi / Published: 15.06.2021

” Atıf / Cite as: Uçar, İlyas. “İslam Tarihi'nin İlk Pandemisi Amvās Vebası ile Covid-19 (Koronavirüs) Arasındaki Benzerliklerin Gündelik Hayatımıza Yansımaları”. *Mütefekkir* 8/15 (2021), 23-43. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939256>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İSLAM TARİHİ'NİN İLK PANDEMİSİ AMVÂS VEBASI İLE COVID-19 (KORONAVİRÜS) ARASINDAKİ BENZERLİKLERİN GÜNDELİK HAYATIMIZA YANSIMALARI

Öz

Dünyanın farklı coğrafyalarını çeşitli şekillerde etkileyen insanın doğrudan veya dolaylı olarak dâhil olduğu küresel ısınma, volkan patlamaları, depremler, yangınlar, salgın hastalıklar vb. olaylar tarihin akışını değiştiren önemli faktörlerdir. Günümüzde ortaya çıkan ve günden güne çoğalan bu çeşit doğaüstü olaylar tarihin tarihi doğurabildiğini ve tek yumurta ikizi gibi birbirine benzerlik gösterdiğini bize yeniden göstermektedir. 2020 yılı tarihin akışını değiştirecek düzeyde büyük ve etkili bir salgın hastalıkla tüm dünyayı etkisi altına alırken dini, dili, ırkı ne olursa olsun her toplumda birtakım yeni kavramların ortaya çıkmasına veya popülerleşmesine sebep olmuştur. Örneğin, pandemi ve epidemi bu kavramlardan sadece iki tanesi olarak meşhur olmuşlardır. Sözlükte, dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel bir isim olan pandemi ve sınırları belirli bir alanda etkili olan enfeksiyonun yayılmasını ifade eden epidemi zaman zaman kavramsal yönden karıştırılsa da dünya genelinde yaşayan insanların sağlığını tehdit etmeleri yönüyle benzerlik göstermektedirler. Bu çalışmada tarih boyunca ortaya çıkan Kara Veba, Kolera, Grip, Tifo, Domuz Gribi ve son olarak da Covid-19 (koronavirüs) gibi salgınları ifade eden pandemi üzerinde durulacaktır. Bu yönüyle araştırmamız da Hz. Ömer zamanında ortaya çıkan ve İslam Tarihi'nde bir ilk olan Amvâs Vebası'nı konu edinmekte ve o dönem ki pandeminin günümüzde yaşanan Covid-19 (koronavirüs) ile olan benzerliklerin siyasî, iktisâdî, toplumsal ve ekonomik yönden gündelik hayatımıza yansımaları üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Amvâs Vebası, Covid-19, Koronavirüs, Pandemi.

Reflections of the similarities between the first pandemic of Islamic History Amwās Plague and Covid-19 (Coronavirus) on our everyday life

Abstract

Global warming, volcano eruptions, earthquakes, fires, and epidemic diseases, which directly or indirectly involve people, that affects different parts of the world in various ways, are important factors that change the course of history. These supernatural events emerging today and increasing in number day by day show us that history repeats itself. While affecting the whole world with a large and effective epidemic that would change the course of history, 2020 brought some new concepts to our lives that became popular in every society regardless of religion, language and race. Pandemic and epidemic are the most famous ones of these concepts. In the dictionary, the pandemic, is defined as a general name given to epidemic diseases that keep spreading over a wide area in more than one country or continent in the World. The epidemic, which expresses the spread of the infection within a limited area, and pandemic might conceptually confuse people. Nevertheless, they are similar in that they threaten the health of people living in the world. However, this study will focus on pandemics that have been reported throughout history, such as the Black plague, Cholera, Influenza, Typhoid, Swine flu, and finally Covid-19 (coronavirus). In this respect, our research focuses on the Amvâs Plague, which emerged in the time of the third caliph Omar and was the first precedent in Islamic History. The similarities of the pandemic at that time with today's Covid-19 are analyzed politically, economically, socially and economically.

Keywords: History of Islam, Amwās Plague, Covid-19, Coronavirus, Pandemic.

GİRİŞ

Salgın hastalıklar, insanlık tarihi kadar eskilere dayanan bir kavramdır. Tarih boyunca ne onların ortaya çıkmasını engellemek mümkün olmuş ne de ortaya çıktıktan sonra onları durdurmak veya sakinleştirmek kolay olmuştur. Belki de yaşanan ölümlerin çoğu da bu hastalıklar sebebiyle toplumları zor durumda bırakmıştır. Tıpkı günümüzde her yıl, dünyanın dört bir yanındaki bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan insan ölümlerinin, kasırgalar, seller, depremler, toprak kaymaları, tsunamiler, volkanlar, yangınlar kuraklıklar ve diğer doğal afetlerden çok daha fazla olması gibi... Başta kutsal metinler olmak üzere tarihi pek çok kaynakta veba başta olmak üzere kızamık, kolera, sıtma vb. pek çok salgın hastalık tarafından insanların çoğunun genç yaşlı demeden esir alındığı, şehirlerin tamamen yok edildiği ibret verici bir şekilde anlatılmaktadır. Tarihin ilk dönemlerinde genel bir isimle salgın hastalık olarak tanınan vebanın insanların başına yaratıcı tarafından bir ceza olarak indirildiğine inanılırdı. Bu nedenle hem mitoloji hem de eski çağ tarihi anlatılarında salgın hastalıklar gündelik hayatın önemli bir parçası olarak kabul edilmekteydi.

Kur'ân-ı Kerim'de "*esâtîru'l-evvelîn*" kavramıyla ifade edilen eskilerin masalları mahiyetinde, genelde salgın hastalıkların ve özelde vebanın ortaya çıkış hikmetleri arasında "sınamak, ikaz etmek, itaata sevk etmek, sabretmeye teşvik etmek, kadere inanmak (teslim olmak), cezalandırmak"¹ gibi birtakım âmiller yer almış, çoğunlukla geçmiş ümmetlerin başına gelenlerden ibret alınması tavsiye edilmiştir. İster bir yaratıcıya inansın ister inanmasın her milletin hafızasında kötü bir anı olarak bu tarz olaylar yer almıştır. Yaşanmış acı bir hikâyeyi Mahşer'in Dört Atlısı adlı kitabın yazarı Andrew Nikiforuk şu şekilde ifade etmiştir:

"Salgın hastalıklar o kadar güçlü ve görülmez yaratıklardı ki, hikâyeye-anlatıcılar onları genellikle karalar içindeki adamlar, beyaz pelerinli kadınlar ya da vahşi atlılar olarak canlandırırdu. Eski zamanlarda ortalıkta o kadar çok hastalık dolaşırdı ki, atalarımız bütün günlerini dua ederek geçirirlerdi. İşten, seyahatlerden ya da yemeklerden önce, "ne bu yılın salgın hastalığı ne de dünyanın abesliği" onları mahvetmesin diye Tanrı'nın yardımını dilerlerdi. Kolera ve veba mahallelerimizi sardığı zamanlarda, duaların önemi bugünkünden çok fazlaydı."²

İnsanlık tarihi bir nevi musîbetler, âfetler, açlıklar, kuraklıklar ve salgınlar tarihidir denilebilir. Özellikle veba konusunda bir eser kaleme alan İbn Hacer, Hz. Peygamber'in vebanın "ricz" olduğunu, bazı milletlerin tamamını bazılarının da bir kısmını yok eden/edebilecek bir özelliğe sahip

¹ Hasan Bulut, "Salgın Bir Hastalık Olarak Vebanın Dinî Açıdan Yorumlanması", *Academic Knowledge* 3/1 (2020), 4-10.

² Andrew Nikiforuk, *Mahşer'in Dört Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 14.

olduğunu buyurduğunu belirtmiştir.³ Günümüzde yaşadığımız ve şahitlik ettiğimiz Covid-19 (koronavirüs) tıp terminolojisinde ve diğer sosyal bilim kitaplarında kendi adından belki de çok uzun yıllar boyu söz ettirecek bir salgın hastalık olarak yerini aldı. Teknolojinin, gücün, ihtişamın ve pek çok alanda yaşanan gelişmelerin karşısında bir anda beliren bu kara büyü adeta günümüz toplumlarını modern esirler haline çevirdi. İşin kötü tarafı, giderek artan insan nüfusu, hızlı uluslararası ulaşım ve seyahat, ilaçlara karşı hastalık direnci, böcek ilaçlarına karşı böcek direnci, çok yönlü eğitim sistemi, tıbbi kayıtsızlık ve bazı kimselerin umarsız davranışları nedeniyle salgının olası yayılımı arttı. Yaşanan tüm gelişmeler bize hayatımızda hiç de önem vermediğimiz bazı şeylerin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Gündelik hayat koşturmacalarının aslında bir anda bitebileceğini kendi lisan-ı haliyle tüm dünyaya söyledi. Ancak ismi ne olursa olsun salgın hastalık olması yönüyle tarihte yaşamış ikiz kardeşleriyle aynı genleri taşımaktaydı.

Bu bağlamda Covid-19 (koronavirüs) aralarında birtakım farklılıklar olsa da milattan önce yaşanmış bir salgın hastalıkla, Avrupa'nın merkezinde Orta Çağ'da patlak vermiş kara ölümle ya da çalışmamızın odak noktası olan İslam Tarihi'nin ilk pandemisi sayılan Amvâs Vebası'yla aynı kanı taşıyor diyebiliriz. Çalışmamızın temeli de bu benzerlikler üzerine inşa edilecektir. Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus da İslam Tarihi açısından bu kadar önemli bir olay hakkında tarafımızca 2020 yılı içerisinde kaleme alınan "*Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası: İslam Tarihi'nde İlk Salgın*"⁴ adlı çalışmadan başka salgının patlak verdiği günlere kadar ülkemizde müstakil bir kitap çalışması yapılmamış olmasıdır. Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan Mustafa Fayda'nın "*Amvâs*"⁵ maddesi ile Nükhet Varlık'ın "*Tâun*"⁶ maddesi ve Ercan Cengiz'in "*Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri*"⁷ makalesi bu bağlamda kaleme alınmış nadir çalışmalardır. Bununla beraber özellikle pandeminin dünya çapında yaygınlaşmasıyla beraber hem ülkemizde hem de tüm dünyada salgın hastalıklar konusuna eğilim artmış ve pek çok yeni araştırma yapılmaya başlanmıştır.⁸

³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammedel-Askalânî İbn Hacer Askalânî, *Bezlü'l-Mâûn fî Fazli't-Tâûn* (Riyad: Dârü'l-Âsife, 1379), 75; Mahmoud Ramy, "İbn Hacer el-'Askalânî'nin Veba-Tâun Gibi Salgın Hastalıklara Yaklaşımı", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2020), 67-86.

⁴ İlyas Uçar, *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası: İslam Tarihi'nde İlk Salgın* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020).

⁵ Mustafa Fayda, "*Amvâs*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991).

⁶ Nükhet Varlık, "*Tâun*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011).

⁷ Ercan Cengiz, "*Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri*", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (15 Ocak 2020), 129-150.

⁸ Güncel çalışmaları da içerisinde bulunduran bir literatür çalışması için bk. *Erdoğan Köycü, Tıbb-ı Nebvî (Tarih ve Literatür)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020).

1. İSLAM TARİHİ AÇISINDAN PANDEMİ: AMVÂS VEBASI

Eski adı Emmaus olan Amvâs, Amevâs, Emvâs, İmvâs, İmevâs gibi isimlerle de anılan Kudüs ile Remle arasında ve Kudüs'ün 33 km. kuzeybatısında, denizden 375 m. yükseklikteki bir tepenin eteklerinde kurulmuş antik bir şehirdir. "Emmaus" ismi büyük olasılıkla "kaplıca" anlamına gelen İbranice "Hammat" veya "Hamta" kelimesinden gelmektedir ki bu isim muhtemelen MÖ 2. veya 1. yüzyılda Helenize olmuştur. Eski Yahudi edebiyatında ise kelime şu formlarda bulunur: Emmaus, Ammaum, Emmaus, Emmaum, Maum, Imonis, Amus. Amvâs ismi şehrin fethedilmesinden sonra Arapça bir forma bürünerek yukarıda zikrettiğimiz Amevâs, Emvâs, İmvâs, İmevâs şekillerinde telaffuz edilmiştir.⁹

Amvâs oldukça eski olan tarihinin yanında İslam Tarihi'nde ilk salgının yaşandığı yer olması bakımından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Pandemi, dünyanın her yerinde pek çok ülkeyi etkisi altına alan hastalıkları ifade eden bir terim olduğu için din, dil, ırk ve renk farkı gözetmez. Salgınların ortaya çıkış şekilleri, yayılma biçimleri, alınan tedbir ve nihayet sonuçta yaşananlar acının bir başka formudur. Bu nedenle İslâm'ın zuhurundan günümüze kadar İslâm coğrafyasında ortaya çıkan salgın hastalıklar da pandemi kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Yaşanan bu pandemiler (kolera, tifo, veba vb.) nedeniyle binlerce Müslüman hayatını kaybetmiştir.¹⁰

İslâm'ın doğduğu ve yayılmaya başladığı Mekke döneminde yaşanan boykot yılları ve işkenceler, İslâm medeniyetinin inşa edilmeye başladığı Medine döneminde ortaya çıkan sosyo-intibak problemleri ve yeni bir devlet yapılanmasının sancıları, ilk halife Hz. Ebû Bekir döneminde baş gösteren dinden dönme (irtidat hareketleri) ve yalancı peygamberler İslam Tarihi açısından Müslümanları zor duruma düşüren başlıca olaylardır. Zaman zaman yaşanan sağlık problemleri, sıtma ve humma gibi bölgesel hastalıklar Hz. Peygamber'in tavsiye ve yönlendirmeleriyle aşılmaya, tedavi edilmeye çalışılmıştır. Ancak Hz. Ömer zamanında (17/638-639) etkili olan ve Şam, Ürdün, Filistin ve Irak'ta yaklaşık 30.000 Müslümanın hayatını kaybetmesine yol açan Amvâs Vebası'nı tüm bu yaşananlardan farklı olarak ele almak gerekmektedir. Çünkü Amvâs Vebası, İslam Tarihi'nde ortaya çıkan ilk büyük salgın hastalık olarak nitelendirilmektedir.

Kudüs'e çok yakın bir mesafede bulunan Amvâs, hastalığın ilk olarak ortaya çıktığı yerdir.¹¹ Bu nedenle salgın, Amvâs Vebası diye şöhret

⁹ Uçar, *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası*, 51.

¹⁰ Uçar, *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası*, 101.

¹¹ Eski adı Emmaus olan Amvâs, Amevâs, Emvâs, İmvâs, İmevâs gibi isimlerle de anılan Kudüs ile Remle arasındave Kudüs'ün 33 km. kuzeybatısında, denizden 375 metre yükseklikteki bir tepenin eteklerinde kurulmuş antik bir şehirdir. el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Mu'cemû me'sta' cem min esmâ' il-bilâd ve'l-mevâzi'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2009), 3/971. "Emmaus" ismi büyük olasılıkla "kaplıca" anlamına gelen İbranice "Hammat" veya "Hamta"

bulmuştur. Toplamda iki yıla yakın bir zaman dilimini ihtiva eden pandemi döneminde bölgenin başkomutanı Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın elli sekiz, onun yerine geçen Muâz b. Cebel'in ise otuz sekiz yaşında hayatını kaybettiği; Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amcasının oğlu el-Fadl b. el-Abbas da dâhil olmak üzere Şurahbîl b. Hasene, Süheyl b. Amr, Utbe b. Süheyl, Hâris b. Hişam ve Yezîd b. Ebû Süfyân'ın vefat ettiği ifade edilmiştir.¹²

İslam Tarihi kaynaklarında zikredilen rivayetlere göre genel olarak bahsi geçen Amvâs Vebası başta önemsenmemiş ancak hızla yayılmaya başladığı tespit edilince durum devlet başkanı olan Hz. Ömer'e bildirilmiştir. O sırada bölgede denetimlerde bulunan Hz. Ömer, Şam ziyaretini yarıda kesmek durumunda kalmıştı. Çünkü yola devam etmek, ölüme bir adım daha yaklaşmak anlamına gelebilirdi. Hz. Ömer konakladığı bölgede hem muhâcîr hem de ensârın önde gelen isimleriyle istişare yaparak şu konuşmayı yaptı:

“Sabah yola çıkıyorum. Siz de yola çıkmak üzere hazırlıklarınızı yapın.” Kararı duyar duymaz bölge komutanı ve İslâm'ın yayılışında önemli başarıları olan Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” diye sitem etti. Hz. Ömer bu itiraza, “Ey Ebû Ubeyde! Keşke bu sözü sen değil de başkası söyleseydi! Evet, Allah'ın kaderinden, Allah'ın kaderine kaçırıyoruz! Bir deve sürün olsa, bir tarafı çorak, bir tarafı verimli bir vadiye götürsen, onları verimli yerde de çorak yerde de otlatsan Allah'ın kaderiyle olatmış olmaz mısın?” diye cevap verdi. Tam bu esnada yanlarına gelen Abdurrahman b. Avf aralarındaki konuşmaya şahit olunca, bende bunun cevabı olabilecek bir bilgi var. Allah'ın Elçisi'nin şöyle dediğini duydum:

“Bir yerde veba olduğunu işiterseniz oraya girmeyin. Eğer bulunduğunuz yerde veba ortaya çıkarsa da oradan ayrılmayın.” Hz. Ömer, onun naklettiği hadisi işitince şükürler olsun Rabbim'e diyerek oradan ayrıldı.¹³

Ebû Ubeyde yaşanan bu durumu farklı yorumlayarak halifenin geri dönme çağrısına olumsuz yanıt verdi ve bölgede kalmayı tercih etti. Ebû Ubeyde'yi hem askerî yönüyle başarılı bulup komutan atayan hem de insani olarak çok sevdiğini her fırsatta dile getiren Hz. Ömer başkent Medine'ye döndükten sonra Ebû Ubeyde ve askerlerini kararlarından vazgeçirmek için uğraşmış olsa da olumlu yanıt alamadı. Çünkü Ebû Ubeyde farklı mülahazalar içerisindeydi ve kendisine doğru yaklaşmakta olan (şehitlik, mağfîret,

---

kelimesinden gelmektedir ki bu isim muhtemelen MÖ 2. veya 1. yüzyılda Helenize olmuştur. Eski Yahudi edebiyatında ise kelime şu formlarda bulunur: Emmaus, Ammaum, Emmaus, Emmaum, Maum, Imonis, Amus. Amvâs ismi şehrin fethedilmesinden sonra Arapça bir forma bürünerek yukarıda zikrettiğimiz Amevâs, Emvâs, İmvâs, İmevâs şekillerinde telaffuz edilmiştir. Uçar, *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası*, 51.

¹² Salgın nedeniyle hayatını kaybeden kumandanlar başta olmak üzere tespit edebildiğimiz kişiler listesi için bk. Uçar, *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası*, 70-71.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), Tıbb, “30”.

mükafat vb.) gerçeğin farkındaydı. Yanında bulunan arkadaşlarına “Allah müminlerin emirini affetsin.” dedikten sonra halifeye şöyle bir mektup yazdı:

“Ey Müminlerin Emiri! Senin bana ihtiyacının ne olduğunu anladım. Ben Müslüman askerlerden bir askerim. Kendime onlardan farklı bir muamele yapamam. Yüce Allah ben ve onlar hakkında hükmünü verinceye kadar onlardan ayrılmak istemiyorum. Beni kararından muaf tut. Askerlerimle başa bırak.”¹⁴

Ebû Ubeyde'nin mektubu kendisine ulaşınca Hz. Ömer onu heyecanla okumaya başladı ama ümitli bekleme yerini hüznü ve gözyaşına bıraktı. Halifenin ağladığını gören insanlar “*Ebû Ubeyde öldü mü?*” diye sormaya başladı. Hz. Ömer “*Hayır ölmedi ama ölüme de çok yaklaştı.*” diye cevap vererek olası bir kargaşanın önünü kesti. Derhal hem devlet başkanı hem de bir dava arkadaşı olan Ebû Ubeyde'ye son kez bir mektup yazdı ve ona şu uyarıda bulundu: “*İnsanları rutubetli bir yere yerleştirmişsin. Onları havası temiz yüksek bir yere götür.*”¹⁵

Suyu ve rutubeti çok olan yerler için kullanılan “ğamiga” kelimesi¹⁶ genel bir mekân adı olarak telakki edilse de hadislerde geçen nâdir kelime ve tabirlerin izahına dair kaleme aldığı eserde Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve pek çok dilci/edebiyatçı rutubetli bu yerin Ürdün, kuru ve havası temiz yerin de Câbiye olduğunu ifade etmektedir.¹⁷ Karşılıklı yapılan mektuplaşmadan anlaşılacağı üzere karantina, sosyal mesafe, temiz ve kuru bölgelere çekilme gibi hususlar günümüzde yaşananlarla benzerlik göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bunlara daha sonra geniş olarak yer verilecektir.

Hastalığın kendisi ve yanında bulunan Müslümanlar için bir rahmet olduğuna inanan Ebû Ubeyde yine de tavsiye üzerine harekete geçti. Çünkü salgın ciddi boyutlara ulaşmış, yaşanan ölümler bazı Müslümanların pişman olup kaçmalarına ve panik havasının doğmasına sebep olmuş olmalı ki, insanlar farklı yerlere kaçmaya başlamış, salgın bu nedenle daha da artma

¹⁴ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki (b.y.: Dârü'l-Hicre, 1998), 10/42.

¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî Taberî, *Târîhu'l-rusul ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387), 4/61; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Siretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-ḥulefâ'* (Beyrut: Kütübü's-Sekâfiyye, 1417), 2/476; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/42.

¹⁶ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît İbnü's-Sikkît, *İşlâhu'l-mantık*, thk. Muhammed Mer'ab (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2002), 259; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî Ezherî, *Tehzîbü'l-luḡa*, thk. Muhammed Avd Mer'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001), 8/38; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârü's-Sâdir, 1414), “ğang”, 10/294; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Ḳamûs* (b.y.: Dârü'l-Hidâye, ts.), “ğang”, 26/26/265.

¹⁷ el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî Ebû Ubeyd, *Ġarîbü'l-hadîs*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarabad: Matbaatu Dâirati'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1964), 3/81; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî İbnü'l-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 1/225; Ezherî, *Tehzîbü'l-luḡa*, 8/38.

eğilim göstermiştir. Bunun üzerine Ebû Ubeyde halifenin gönderdiği mektupta yer tavsiyeyi uygulamak üzere Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi yanına çağırarak: "Müminlerin Emiri insanları başka bir yere götürmemi emrediyor. Hemen yola çıkarak insanlar için güzel bir yer bul ve bana haber ver. İnsanları bulduğun yere götüreceğim." dedi. Ebû Mûsâ yol hazırlığı yapmak için evine gittiğinde eşinin halinde gariplikler sezdi ve halifeye gelerek "Yemin olsun ki aileme bir şeyler olmuş!" diye durumu anlattı. Ebû Ubeyde ise "Yoksa, hanımına da mı bulaştı?" diye sorunca Ebû Mûsâ "Evet" diye cevap verdi. Ebû Ubeyde bunun üzerine bineğinin getirilmesini istedi. Ayağını üzengiye koyarken ayağında sivilce gibi bir şey çıktığını fark etti. Bunun üzerine, "Allah'a yemin olsun ki bana da bulaştı" dedi. Ebû Ubeyde kısa bir süre sonra Hz. Ömer'in tavsiyesi üzerine gittiği Câbiye'de hayatını kaybetti.¹⁸ Hayatını kaybetmeden kısa bir süre önce halkına ve askerlerine şu şekilde seslendi:

"Ey insanlar! Bu hastalık sizin için Allah'ın bir rahmeti ve peygamberinizin size olan duasıdır ve bu hastalık sizden önceki salih kişilerin ölüm sebebidir. Size bir vasiyetim var. Bu vasiyete bağlı kaldığınız sürece hem hayatta hem de ahirette hayır üzere kalacaksınız. Namazı kılın, zekâtı verin, orucu tutun, hac yapın, sadaka verin, mütevazı olun, birbirinizi sevin, akraba ziyaretinde bulunun, idarecilerinize karşı sadık olun, onlara tavsiyelerde bulunun. Dünya hayatı sizi aldatmasın. Şayet bin sene de yaşasanız sonunda benim gibi gideceğiniz yer bellidir. Çünkü Allah insanoğluna ölümü yazmıştır ve hepsi ölecektir. Onların en faziletli rabbine en itaatkâr olandır. En çok amel eden edeni ise ahireti için amel edendir."¹⁹

Ebû Ubeyde cenaze işlemleri bitip, musallaya kondu. Muâz cenaze namazını kıldırdı, insanların omzunda kabre kadar getirildi. Muâz, Amr b. el-Âs ve Dahhâk b. Kays onu tutup kabre koydular ve üzerine toprak atarlarken Muâz yüksek sesle şunları söyledi:

"Ey Ebû Ubeyde! Allah sana merhamet etsin. Yemin olsun seni tandığım üzere seni hep öveceğim ve bu söylediklerim de boş sözler olmayacak. Allah'a yemin olsun ki senden daha fazla Allah'ı zikredeni, yeryüzünde alçakgönüllülükle yürüeni, cahillerle karşılaştığında onlara Kur'ân'ın bir emri olan "selâm" sözünü söyleyeni, geceleri Rabbine secde ve kıyamla geçireni, infak ettiğinde israf etmeden ve fazla kismadan, bu ikisi arasında yol tutanı, mütevazılardan olanı, yetim ve miskinlere acıyanı, zalim ve müstekbirlere buğzedeni bilmiyorum. Hiçbir insanın ölümü Ebû Ubeyde'yi kaybetmek kadar ağır gelmedi bana ve hiçbir şey bu kadar da üzmemişti beni."²⁰

¹⁸ Taberî, *Târîhu'l-rusul ve'l-mülûk*, 4/61; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbnü'l-Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk* (b.y.: Dârü'l-Fıkr, 1995), 47/136; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1997), 2/377; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 10/42.

¹⁹ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi't-târîh'l-mülûk ve'l-ümem* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 4/147.

²⁰ Muhammed Ali Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 300.

Ebû Ubeyde'den sonra yerine göreve gelen Muâz b. Cebel pandemi konusunda dava arkadaşıyla aynı fikre sahipti. Arkadaşları vebanın artık pek çok bölgeye yayıldığını ve bu beladan bir önce kurtulmak istediklerini ifade etseler de Muâz onlara şu fikirde olduğunu belirten bir cevap verdi:

“Allah'ın kullarına acıyıp şefkat ettiği rahmetini, kızdığı bir kavme verdiği azap gibi mi telakki ediyorsunuz? O, Allah'ın size has kıldığı rahmeti ve size mahsus kıldığı şehitliktir. Allah'ım! Bu rahmeti Muâz'a ve ev halkına da ver. Kimin ölmeye gücü yetiyorsa, fitne gelmeden önce ölsün. Öyle bir fitne ki, kişi Müslüman olduktan sonra küfre girecek veya helal yolla olmaksızın bir kişiyi öldürecek yahut isyankârlara destek verecek veya adam şöyle diyecek: Ben öldüğüm zaman mı, yoksa yaşadığım zaman mı hak veya bâtil üzere olduğumu bilmiyorum.”²¹

Muâz'ın bu beklentisi iki oğlu ve hanımıyla beraber vefat ettiğinde gerçeğe dönüştü. Veba, ateşin bir ormanı yakıp kül ettiği gibi bölgeyi etkisi altına almıştı. Korkunç bir pandemiye dönüşen Amvâs Vebası Şam, Ürdün, Filistin ve Irak'a kadar yayılmıştı. Nihayet göreve gelen Arapların dâhilerinden (duhatu'l-arab) birisi olan Amr b. el-Âs kontrolü ele almak için birtakım tedbirlere başvurdu. Amr b. el-Âs, vakanın ilk çıktığı günden itibaren Hz. Ömer gibi karantina taraftarıydı. Salgın, Mısır'a belki de bu yüzden çok fazla sıçramamıştı. Amr b. el-Âs, Ebû Ubeyde'nin yapmaya fırsat bulamadığı hamleyi hemen yaptı. İnsanları havası temiz ve yüksek dağlık bölgelere yerleştirerek salgının daha çok yayılmasını engelledi. İçerisinde bulunduğu duruma dair düşüncelerini ise Ömer'e yazdığı şu mektubla bildirdi:

“Allah'ın selamı üzerine olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Evet, Muâz öldü. Çok sayıda Müslüman da ölmüş bulunuyor. İnsanlar bir taraflara gitmek için benden izin istiyorlar. Bildiğin gibi insanların kendi yerlerinde kalmaları onlara ecellerini yaklaştırmadığı gibi uzak yerlere kaçmaları da onlardan ecellerini uzaklaştırmayacaktır. Kaderlerinde olan başlarına gelecektir. Allah'ın selamı üzerine olsun.”²²

Amr b. el-Âs'ın kararlı tutumu ve aldığı tedbirler ile kısa bir süre sonra salgın bölgede tamamen yok oldu. Amvâs Vebası sadece Müslümanların değil bir pandemi olarak bölgede bulunan tüm insanların sosyal hayatlarını etkiledi.²³

Özellikle fetihlerin başarıyla sürdürüldüğü bu dönemde yaşanan duraksama, önemli komutanların ve askerlerin hayatını kaybetmesi idarî ve askerî yapıyı da olumsuz etkilemiş olsa da Hz. Ömer kısa sürede gerekli atamalar yaparak aksaklık yaşanmasının önüne geçti. Bu bağlamda Abdullah b. Kays'ı sahil beldelerine vali tayin etti. Muaviye b. Ebî Süfyân'ı ise Şam ordusunun başkanlığına atayıp ona bölgenin haracını toplama yetkisi

²¹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-ḫulefâ'*, 2/477.

²² Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 302.

²³ Uçar, *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası*, 68.

verdi.²⁴

2. AMVÂS PANDEMİSİNDE ORTAYA ÇIKAN UYGULAMALARIN COVID-19 İLE BENZERLİKLERİ

İslâm dini canın korunması, hem Kur'an-ı Kerîm'de hem hadis külliyyatında yer alan en güçlü emirler arasındadır. Müslümanlar, başlarına gelebilecek her türlü afet, sıkıntı ve bela anında nasıl davranmaları gerektiğini bizzat Hz. Peygamber'in tavsiyeleri ve sahabenin uygulamalarıyla hayatlarına tatbik etmeye çalışmışlardır. Amvâs Vebası bu uygulamaların acı bir şekilde gerçekleştirildiği en önemli örneklerinden bir tanesidir. Bu başlıkta salgın zamanlarında yaşanan olayların ortak noktasına temas edilerek Amvâs ile Covid-19 (koronavirüs) arasındaki benzerliklerin gündelik hayatımıza yansımaları ele alınacaktır.

2.1. İstişare (Kriz Masası Oluşturmak)

Olağanüstü olaylarda toplumlari yönetme pozisyonunda olan kişiler kaos ve kargaşaya mahal vermemek ve yanlış adım atmamak adına bir kriz masası oluşturmaktadırlar. İsimleri toplumdan topluma değışiklik arz etse de mahiyet olarak benzer olan bu birlik süreci doğru yönetme adına toplumun tamamını etkileyecek kararlar almaktadırlar. Vebanın patlak verdiği haberi devlet başkanı olan Hz. Ömer'e ulaşınca Hz. Ömer, Abdullah b. Abbâs önderliğinde önce yanındaki muhâcirlere ile daha sonra ensar ile daha sonra da bölgede fetih hareketlerinden sorumlu olan kişilerle istişarelerde bulundu ve bir kriz masası oluşturup acil eylem planı hazırlamak üzere izlenecek en doğru yolu tespit etmeye çalıştı. Hem halkın hem de askerlerin durumunu göz önünde bulundurması gerekmektedir. Toplantıda farklı görüşler ortaya atıldı. Geceyi toplantı mahallinde geçiren Hz. Ömer, ertesi sabah "Ben geri dönüyorum, siz de geri dönün!" diyerek kararını açıkladı. Bu durum Covid-19 vakasının ilk görölmeye başlandığı tarih itibariyle ülkemizde oluşturulan ekipler, onların kendi arasında yaptıkları toplantılar ve bunun sonucunda aldıkları kararlar (okulların tatil edilmesi, yurt dışına çıkışların yasaklanması vb.) ile mahiyet olarak benzerlik göstermektedir.²⁵ Tabi bu istişare heyeti hem salgın esnasında hem de salgın bittikten sonra aktif olarak görevlerini sürdürdüler. Örneğin, Hz. Ömer salgın sonrasında yaşanabilecek kargaşayı engellemek adına valileriyle irtibata geçerek, geride kalan malların, aksayan işlerin nasıl çözülmesiyle ilgili olarak mektuplaşmıştır. Mektuplaşmalar sonucunda tıpkı günümüzde yaşadığımız kontrollü normal hayat usulü benimsenerek insanların memleketlerini ziyaret edebilecekleri kararı verilmiştir.²⁶

²⁴ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-ḥulefâ*, 2/477.

²⁵ Örnek için bk. Kamu Görevlilerinin Yurt Dışına Çıkış İzni ile İlgili 2020/2 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (Yurt Dışı Yasağı Genelgesi), *Resmi Gazete* 31067 (13 Mart 2020), Kanun No. 2020/2.

²⁶ Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayati, Şahsiyeti, Dönemi*, 302.

2.2. Karantina (Sosyal Mesafe, Evde Kal)

Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi olan karantina, sadece pandemi zamanlarında değil münferit bulaşıcı hastalıklarda da kullanılan etkili ve eski bir yöntemdir.²⁷ İslam Tarihi'nde karantinaya dair ilk uygulamalar, Hz. Peygamber zamanında gerçekleşmiş,²⁸ günümüze kadar da insan sağlığının korunması için pek çok karantina uygulaması hayata geçirilmiştir.²⁹ Karantina uygulamaları bireysel olduğu gibi toplu olarak da yapılmıştır. Örneğin, Hz. Peygamber göz iltihaplanması yaşayan eşine mantarı sıkıp suyunu çıkarmak suretiyle tedavi uygulamış ve başkasına da bulaşma riski olduğu için iyileşene kadar karantinada kalmasını istemiştir.³⁰ Kendisini ziyarete gelen Sakîf kabilesinden hasta bir kişiye de “Tamam tokalaştık kabul et, çıkabilirsin” demiştir.³¹ Bir başka olayda ise Ferve b. Müseyk'in kendisine gelerek: “Ey Allah'ın Resulü! Ebyen denilen bir arazi var. Orası bizim ekim alanımız ve geçim kaynağımızdır. Fakat orası vebalı bir yerdir. Bize ne yapmamızı tavsiye edersiniz?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Orayı tamamen terk et! Çünkü hastalığa yaklaşmakta helak vardır.” şeklinde cevap vererek fiili bir karantina uygulaması yaptırmıştır.³²

Toplu karantina uygulaması bakımından en meşhur örnek ise Hz. Peygamber'in “Bir yerde salgın hastalık olduğunu duyarsanız oraya girmeyin, siz orada iken salgın hastalık çıkarsa ordan ayrılmayın.”³³ sözüdür. Bunun yanında Hz. Peygamber “Hasta olan bir kimse, sağlam olan bir kimsenin yanına gitmesin.”³⁴ ve “Kaplarnızın ağızını kapatın, kırbalarınızın ağızını bağlayın yoksa veba girer.”³⁵ uyarıları önemli bir ilke olarak daha sonraki dönemlerde Müslüman yöneticiler ve toplum tarafından benimsenmiş, İslâm hukukunda bu konuya yönelik belli başlı hükümler

²⁷ *Türkçe Sözlük*, ed. Şükrü Halûk Akalın (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009), “Karantina”, 957.

²⁸ Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed Hasenî İdrîsî Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Nizâmü'l-hükümeti'n-nebeviyye), thk. Abdullâh Hâlidî (Beyrut: Dârü'l-Erkâm, ts.), 1/359; İlyas Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (30 Eylül 2017), 208. İslam Hukuku açısından karantinanın patentinin Hz. Ömer döneminde gerçekleşen bu uygulamayla İslâm'a ait olduğu savunulmuştur. Değerlendirmeler ve daha fazlası için bk. Murat Polat, “İslâm Hukukunda Karantina Ahkâmı”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 94.

²⁹ Tüm uygulama örnekleri için bk. Erdoğan Köycü, “Tarihten Günümüze İnsan Sağlığının Korunması ve Tıbb-ı Nebevî'de Karantina Uygulamaları” *Uluslararası Tıbb-i Nebevî Kongresi*, (Ankara: Muhder, 2016), 318-343.

³⁰ Tirmizî, “Tıbb”, 22; Uçar, “Hz. Peygamber Zamanında Medine'de Ortaya Çıkan Hastalıklar”, 201.

³¹ Müslim, “Selâm”, 36.

³² Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24.

³³ Buhârî, “Tıbb”, 30; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi' u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Selâm” 100.

³⁴ Buhârî, “Tıbb”, 52.

³⁵ Müslim, “Eşribe”, 99.

ortaya konulmuştur.³⁶

Her konuda olduğu gibi kendisinden sonra arkadaşları ve Müslümanların yöneticiliğini üstlenen raşid halifeler de bu konuda çok titiz davranmışlardır. Hz. Ömer'in Amvâs Vebası duyulduktan hemen sonra gerçekleştirdiği toplantı sonucunda tâun bölgesine girmeyerek bölgeden ayrılması ve başkent Medine'ye dönerek bölgeye giriş çıkışları yasaklaması bu dönemde meydana gelen karantina uygulamasının en güzel örneğidir.³⁷

Karantinanın temel mantığı salgının daha fazla yayılmasını engellemek olmakla beraber içerisinde kul hakkı da barındırmaktadır. Böyle kritik zamanlarda insanlar "benim canım, benim kararım" diyerek hem kendi canını hem de başkasının canını tehlikeye atmamalıdır. Günümüzde sık sık dile getirilen "sosyal mesafe" ve "evde kal" gibi terimler karantina bağlamında çok önemli ikazlardır. Müslümanlar bu bilinçle sadece kendisi için değil, çevresi için de hassas davranmalı ve özellikle kul hakkına riayet etmelidir.

İslam Tarihi açısından karantina uygulamasına uymanın kaderle bağlantısı dahilinde faydasız olarak bakanlar olmuş, bu konuda Ebû Ubeyde'nin tavrı referans alınmıştır. Ancak Ebû Ubeyde'nin şahsi gibi görünen "kaderden kaçmama" kararı aslında içerisinde ictimâî, siyasî ve liderlikle ilgili bazı sebepleri barındırmaktadır. Onun bu çok boyutlu kararını kendisine rehber edindiğini düşünerek hem kendinin hem de halkın sağlığını tehlikeye atmak günümüz açısından doğru gözükmemektedir. Çünkü ter kokusu, sarımsak kokusu gibi insana rahatsızlık veren hususiyetler konusunda bile "mescide yaklaşmayın"³⁸ buyuran Hz. Peygamber'in gerek Amvâs Vebası gerekse günümüzde yaşadığımız koronavirüs gibi halk sağlığını çok ciddi tehlikeye sokacak durumlarda toplu veya ferdî gerekli tedbirlerin alınmasını, karantina uygulanmasını istemesi, İslâm'ın özüyle daha çok uyuşmaktadır diyebiliriz. Amvâs Vebası'nın yaşandığı dönemde toplu olarak ibadetlerin yapılmaması konusunda karantina uygulamasına dair bir bilgi kaynaklarda yer almamakla beraber daha sonraki dönemlerde özellikle Mısır'da yaşanan vebada camilerde ibadet yapılmamasına yönelik bazı uygulamaların olduğu,³⁹ Hz. Ömer'in cüzzamlı bir kadını Kâbe'yi tavaf etmekten menettiği ifade edilmiştir.⁴⁰ Tüm bu yaşananlar günümüzde yaşadığımız sokağa çıkma yasaklarıyla, gündelik hayatta aktif olarak kullanılan kafe/restaurant tarzı mekanların kapatılmasıyla, toplu taşıma araçlarında yoğunluğun azaltılmasıyla, karantina alınan köyler/bölgeler ile, Cuma/teraviz namazı gibi oldukça kalabalık icra edilen ibadetlerin geçici

³⁶ Polat, "İslâm Hukukunda Karantina Ahkâmı", 97 vd.

³⁷ Yavuz Selim Göl, *Hz. Ömer* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 2019), 95.

³⁸ Müslim, "Mesâcid", 17.

³⁹ Abdurrahman b. Hasan Cebertî, *Acâ'ibü'l-âsâr fi't-terâcim ve'l-ahbâr* (Beirut: Dârü'l-Ceyl, ts.), 2/440.

⁴⁰ Enver Kaan Osman, "Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fikhî Analizi", *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2020), 13.

süreyle ertelenmesiyle, sarılma/tokalaşma gibi en yaygın alışkanlıklardan vazgeçilmesiyle oldukça benzerlikler taşımaktadır.

2.3. İhtiyaç Sahiplerine Maddi Yardım (Kıtlık ve Yokluk)

Salgın zamanlarının en önemli problemlerinden bir tanesi de gündelik hayata yönelik ihtiyaç ürünlerinin azalması veya tükenmesidir. Çalışmayan, üretemeyen ve kazanamayan pek çok insan eğer başka bir geliri de yoksa pandemi zamanlarında yardıma ihtiyaç duyar. Geçmiş toplumlarda geçerli bu kural modern dünyayı da zaman zaman pençesine almaktadır. Nitekim bu durum Amvâs Vebası'nda kendisini çok acı bir şekilde göstermiş vebanın yaşandığı dönem içerisinde meydana gelen ve Âmü'r-ramâde (Ramâde yılı) olarak zikredilen kıtlık döneminde ölümler daha da çoğalmıştır. Günlerce yağmurun yağmamış, insanlar ve hayvanlar sıcaktan ve salgından dolayı kül gibi kararıp yok olmaya başlamışlardır. Zaten coğrafi yapı itibariyle tarım arazisi kısıtlı olan yerli halk, elde kalan hayvanların da bir deri bir kemik kalmasıyla çeşitli çareler aramaya başlamış, farklı şehirlere doğru göç etmiştir.⁴¹ Ancak iyi niyetle ve büyük ümitle yapılan bu hamle salgının daha çok yayılması demektir. Gün geçtikçe tablo daha vahim bir hal almaktaydı. Başkent Medine'nin çözüm üretmesi gerekiyordu.

Devlet başkanı olarak Hz. Ömer veba bölgesine yiyecek yardımında bulunmak için harekete geçti. Hatta bir seferinde karşılaştığı bedevinin tabaktan lokmaları kaçırdığına yemek yediğini görünce "Bu ne hal! Sanki hayatında hiç yağlı yemek yememiş gibisin." diye hayretini dile getirmiş, bedevî de "Evet yemedim üstelik günlerdir açım." şeklinde cevap verince Hz. Ömer, insanların temel gıda ihtiyaçlarını karşılayıp, onları bu zor durumdan kurtarınca kadar süt, yoğurt, tereyağı ve et yememeye dair yemin etmiştir.⁴² Açlıktan karnı guruldayınca, elini karnının üstüne koyup "İstedığın kadar gurulda insanların durumu düzelineye kadar böyle devam edeceksin." demiştir.⁴³ Hem yeminine sadık kalan hem de halkın durumuna üzülen Hz. Ömer'in durumunu İyaz b. Halife şu şekilde anlatmaktadır: "Normalde esmer olan Ömer'i kıtlık senesinde benzi solmuş bir şekilde gördüm. O, yağ ve sütle beslenen bir Arap erkeğiydi fakat insanların zorluğa düştüğünü görünce bundan kendisini engelledi. Çok az ve sade şeyler yiyordu. Neticede günden güne zayıfladı." Ne kendisini ne de ailesinin bu konuda diğer insanlardan farklı görmüyordu. Hatta bir keresinde çocuklarından birisinin karpuz yediğini görünce çok içerlenerek "Yazıklar olsun sana oğlum. Ümmet-i Muhammed zor durumdayken sen karpuz mu yiyorsun?" şeklinde sitem etmiştir. Hz. Ömer'in bu durumuna Eslem de şahit

⁴¹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-ḥulefâ*, 2/476; İbnü's-Sikkît, *İşlâhu'l-manṭık*, 146; Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 287.

⁴² Mahmud el-Mısrî Ebû Ammâr, *Rasulullah'ın (s.a.s.) Ashabı*, çev. İshak Doğan (İstanbul: Kitap Dünyası, 2016), 67; Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 287.

⁴³ Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 290.

olmuş ve “Eğer Allah bu belayı üzerimizden kaldırmasaydı Müminlerin Emiri üzüntüsünden dolayı ölürdü.” demiştir.⁴⁴

Hali ile insanlara örnek olan Hz. Ömer ayrıca Irak ve Mısır eyaletlerindeki valilere mektup yazarak Suriye’ye gıda yardımında bulunmalarını emrederek, fiili olarak da çözüm üretmeye çalıştı. Yardımlar gelene kadar un ambarı denen iktisadî bir müessese kurdurdu ve buradan insanların istifade etmesini sağladı. İhtiyaç sahibi insanlar ve Medine’ye gelen insanlar buradan un, ekmek, hurma, üzüm vb. yiyecekler alarak hayatlarını sürdürmeye çalışıyordu. Bu süreçte Irak valisi Sa’d b. Ebû Vakkas Irak’a yiyecek ve giyecek yardımını kara yoluyla ulaştırdı. Dönemin güçlü ülkelerinden biri olup salgından fazla etkilenmeyen Mısır’dan yardım talep edildi. Bu süreçte kara yoluyla bölgeye getirilen malların daha kısa sürede ulaşması için kanal açma faaliyetlerine başlandı. Hz. Ömer bu iş için Amr b. el-Âs ile kanal işinden anlayan birkaç kişiyi görevlendirdi. 6 ay gibi kısa sürede tamamlanan kanal ile hem ekilebilen tarım arazileri çoğalmış oldu hem de Mısır-Medine hattı daha kısa sürede kat edilmiş oldu.⁴⁵ Kara ve deniz yoluyla bölgeye gelen tüm yardımlar vebadan ve kıtlıktan dolayı zor durumda kalan insanlara dağıtıldı. Hz. Ömer yine ihtiyaç sahibi aileler için develerin kesilmesini, etlerinin güneşte kurutularak pastırma haline getirilmesini ve iç yağlarıyla birlikte insanlara dağıtılmasını emretti. Yardımı almaya gelemeyecek durumda olanlar için ise sabah namazından sonra aşçılar tarafından yemek yapılarak görevliler tarafından kendilerine ulaştırılmasını da emretti.⁴⁶ Tehlikeli bölge olmaktan çıkan şehirlere giden ve yerinden inceleme yapan Hz. Ömer zaman zaman kendisi de bizzat yardım işlerinde çalıştı. Sirtundan iki kırba su, bir de yağ tulumu taşıdığı Ebû Hureyre tarafından bildirilmektedir.⁴⁷

Halka yapılan bu yardımlar salgının etkisi ortadan kalkıp, yiyecek sorunu çözülmeye kadar devam ettirildi. Her ay insanlara düzenli olarak aylık gıda yardımında bulunuldu. Bir insanın aylık ne kadar yiyeceğe ihtiyaç duyduğunu tespit amacıyla araştırma yapıldı. Hz. Ömer bunun için bir cerîb buğdayı un haline getirttikten sonra zeytinyağı ile yoğrularak hamur haline getirilmesini emretti. Daha sonra bu hamurla ekmek yaptırarak öğlen yemeği için çağırıldığı otuz kişiye ikram etti. Yemeğe gelenlerin tamamına hazırlanan ekmeğin yeterli gelmesi üzerine bir kişinin bir aylık öğlen yemeği ihtiyacını tespit etmiş oldu. Aynı uygulamayı akşam yemeği için de tekrar etti ve hazırlanan ekmeklerin akşam öğünü için de yeterli olduğunu anladı.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâsimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 3/239-240.

⁴⁵ Neşet Çağatay, *Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), 364; Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 289.

⁴⁶ Cengîz, “Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri”, 140.

⁴⁷ Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 289.

Bundan hareketle insanlara her ay öğlen ve akşam yemeği için iki cerîb un ile iki kıst zeytinyağı ve bir kıst sirkenin dağıtılmasını emretti. Bunu yaparken özgür ve köle ayrımının yapılmasını da yasakladı.⁴⁸ Yaşanan bu örnekler günümüzde corona virüsü nedeniyle işinden olan vatandaşlara belediyeler, kaymakamlıklar aracılığıyla gıda ve nakit yardımı yapılması veya 65 yaş üstü olup kendi ihtiyacını göremeyecek yaşlılarımıza bazı kurum ve vakıflarca yardım edilmesi, toplumun her kesiminden ihtiyaç sahipleri için yardım kampanyalarının düzenlenmesiyle oldukça benzerlikler taşımaktadır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Aşevi ve Kuru Gıda Hizmeti ile sosyal güvencesi bulunmayan veya geliri net asgari ücret miktarından fazla olmayan kişilere devletimiz yardım elini uzatmaktadır.⁴⁹

2.4. Ölen Kişilere Ait Mirasın Taksimi

Salgından dolayı yaşanan ölümlerin bir diğer sonucu vefat eden insanların geriye bıraktığı malların durumudur. Temelde fıkıh ilmine ait bu mesele araştırmamızın bir parçası olduğu için hukukî boyutuna girilmeden ele alınacaktır. Bunun nedeni ilk dönem İslâm toplumunun hukuk yapısıyla günümüzde sahip olduğumuz hukuk yapısının örtüşmemesidir. Buna rağmen ortak nokta ölen kişilerin mallarının varislerine veya ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasıdır. Örneğinde Amvâs Vebası'nın etkileri azalmaya başlayınca Hz. Ömer, Medine'de yerine Hz. Ali'yi vekil bırakarak çok sayıda sahabe ile Suriye'ye doğru yola çıktı. Filistin bölgesini dolaştı, gerekli tedbir ve önlemlerin alınması için notlar tutturdu. En son olarak Şam'a gelen Hz. Ömer ölenlerin yakılarına (vârislerine) miraslarını dağıtılması emretti ve sonra onlara şöyle seslendi:

“Sizin işlerinize elimden geldiği kadar yardımcı oldum. Kararlarımda, idaremdede Allah'ın buyrukları çerçevesinde davranmaya çalıştım. Bir şey bilene onunla amel etmek düşer. Ayrıca bildiğini bize de söylemelidir ki, ona göre amel edelim. Güç ve irade ancak Allah'ındır.”⁵⁰

Hz. Ömer miras olarak kalan malları hak sahiplerine dağıtarak hem malların zayi olmasını engellemiş hem de adli teşkilatın uzun yıllar boyunca uğraşmak zorunda kalacağı miras davalarını birkaç hafta içinde kesin sonuca bağlamayı başarmıştır. Aynı zamanda miras taksiminin kanuni yollarla çözümüne gidilmesi ile insanlar arasında ortaya çıkabilecek gizli düşmanlıkların, toplumsal kargaşanın ve devlete karşı yaşanabilecek güvensizliğin önüne geçilmiştir. Bununla beraber eğer ölen kişinin yakınlarından kimse kalmamışsa ya da onlarda salgından dolayı hayatını kaybetmiş ise ortada kalan mallar yine ihtiyaç sahibi ailelere dağıtılmıştır.⁵¹

⁴⁸ Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1992), 2/94-95; Çağatay, *Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi*, 344-345.

⁴⁹ “Yurt İçi Kuru Gıda Yardımları - T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü” (Erişim 09 Mart 2021).

⁵⁰ Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 253.

⁵¹ Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 253; Cengiz, “Hz. Ömer Döneminde

2.5. Karaborsacılık (İhtikâr) ve Fahiş Fiyat Uygulaması Yapanlar

Devlet başkanı olarak ilk günden itibaren başarılı ve adaletli bir politika izleyen Hz. Ömer'in uygulamaları yaşanan süreci kendi lehlerine çevirmek isteyen bazı kişiler tarafından zaman zaman suiistimal edilmiştir. Günümüzde yaşadığımız kolonya, maske, ateşölçer ve dezenfektan fiyatlarının artması⁵² veya bazı ürünlerinin saklanarak stoklanması gibi tutum ve davranışların bir benzeri Amvâs Vebası sırasında da yaşanmıştır. Ya'kûbî'nin belirttiğine göre, salgını fırsat bilen bazı kişiler özellikle çok ihtiyaç duyulan malların fiyatlarını aşırı yükseltmiş, bazı malları stoklayarak insanların canlarını tehlikeye atmış, devleti de zor duruma sokmuşlardır. Bilinçli yapanların yanında mala düşkün olma ve daha fazla kazanma hırsı da bu durumun ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Ancak durumdan haberdar olur olmaz Hz. Ömer bu şekilde yapılan satışları yasaklamış, yüksek fiyattan mal satan kişileri de cezalandırmıştır.⁵³ İbn Hibbân'ın bildirdiğine göre, geçimini pazarda kuru üzüm satarak sağlayan Hâtıb b. Ebî Beltea ve başka bir sahabi karaborsacılık yaptıkları için ilk olarak pazardan kovulmakla uyarılmış⁵⁴ daha sonra bu işi yapmaları tamamen yasaklanmıştır.⁵⁵ Ülkemizde de bu tarz satış yapan kişiler için T.C. Ticaret Bakanlığı Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü tarafından haksız fiyat artışı yapılan ürünlerde tüketicinin şikayet bildirimini mobil platformlardan daha kolay iletebilmesi ve ilgili şikayete hakkında inceleme yapılabilmesi için bir uygulama programı oluşturulmuştur.⁵⁶

2.6. Vergi (Zekât) Ödemelerin Ertelenmesi (Borç Yapılandırılması)

Salgından ve beraberinde yaşanan kıtlık sürecinde temel ihtiyaç malzemelerine ulaşmakta zorluk çeken bölge halkına devlet olarak yardımlar yapıldığı gibi tarım yeniden canlanıp, ürünler hasat edilmeye başlayınca kadar vergi vermeme kolaylığı tanındı.⁵⁷ Yahyâ b.

Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri”, 145; Muhammed Temmâvî, *Hız. Ömer ve Modern Sistemler*, çev. Muhammed Vesin Taylan (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2004), 193; Şibli Numanî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015), 139.

⁵² Örnek bir haber için bk. Birgün Gazetesi, “Kolonya ve maske fiyatları fırladı” (11 Mart 2020).

⁵³ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (Beyrut: Dâru's-Sâdir, ts.), 2/151.

⁵⁴ Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvaţta'*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatif (Kahire: y.y., 1382/1962), “Büyü” 57.

⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Siretü'n-nebeviyye ve aĥbârü'l-ĥulefâ'*, 2/476. Hâtıb'ın isminin İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren başta casusluk olmak bazı menfi olaylara karışmış olması hakkında farklı tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle hakkında farklı fikhî hükümler uygulanmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Hakan Temir, “Hâtıb b. Ebî Belte'a ve Hayatı”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 64-66.

⁵⁶ T.C. Ticaret Bakanlığı, HFA-Bildirimi 1.0.18 (Android: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

⁵⁷ Ebü Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî İbn Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl* (Suudi Arabistan: Melik Faysal Araştırma Merkezi, 1986), 829; Kıtlık yılıyla ilgili daha fazla bilgi için ayrıca bk. Abdülkerim Öner, “Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (15 Haziran 2020), 119-139.

Abdurrahman b. Hâtib'in bildirdiğine göre özellikle kıtlığın gündelik hayatı zorlaştırdığı süreçte Hz. Ömer, zekât memurlarının (âmil) hem yaşanan salgın hastalık nedeniyle zarar görmemeleri engellemek hem de halkın ekonomik yönden sıkıntı yaşamamasından dolayı o yılın zekatını erteledi. Bununla beraber ertesini yıl ekonomik durum düzelince memurlar zekât toplamak üzere yeniden görevlendirildi. Böylece önceki yıllara beraber iki yılın zekâtı o sene toplandı. Hz. Ömer bir yılın zekâtını dağıtmalarını, diğer yılın zekatını da Medine'ye göndermelerini zekât toplama görevlilerine emretti.⁵⁸ Yine bu yaklaşım tarzı günümüzde yaşananlarla benzerlik göstermektedir. Örneğin, ödenmeyen krediler için daha önce tanınan doksan günlük süre, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu tarafından yüzseksen güne çıkarıldı. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti "*Yeni Koronavirüs (Covid-19) salgınının ekonomik ve sosyal hayata etkilerinin azaltılması hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun*"⁵⁹ adıyla gündelik hayatı kolaylaştırıcı tedbirler aldı. Bu da hem işveren hem de işçilerin yeni bir plan çizmesine yardım etmesi yönüyle önemlidir. Bunun yanında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın açıkladığı "Perakende, AVM, Demir-Çelik, Otomotiv, Lojistik-Ulaşım, Sinema-Tiyatro, Konaklama, Yiyecek-İçecek, Tekstil-Konfeksiyon ve Etkinlik-Organizasyon sektörleri için Muhtasar ve KDV tevkifatı ile SGK primlerinin Nisan, Mayıs ve Haziran ödemelerini 6'şar ay ertelmesi; Konaklama vergisini Kasım ayına kadar uygulanmaması; Otel kiralamalarına ilişkin irtifak hakkı bedelleri ve hasılat payı ödemelerinin Nisan, Mayıs ve Haziran ayları için 6 ay süreyle ertelenmesi; İç havayolu taşımacılığında 3 ay süreyle KDV oranının yüzde 18'den yüzde 1'e indirilmesi; Kovid-19 salgınıyla ilgili tedbirlerden etkilendiği için nakit akışı bozulan firmaların bankalara olan kredi anapara ve faiz ödemelerini asgari 3 ay ötelenmesi ve gerektiğinde bunlara ilave finansman desteği sağlanması; İhracattaki geçici yavaşlama sürecinde kapasite kullanım oranlarının korunması amacıyla ihracatçıya stok finansmanı desteği verilmesi; Salgın döneminde işlerinin olumsuz etkilendiğini beyan ederek talepte bulunan esnaf ve sanatkârların Halkbank'a olan kredi borçlarının, Nisan, Mayıs ve Haziran anapara ve faiz ödemelerinin 3 ay süreyle ve faizsiz olarak ertelenmesi; Kredi Garanti Fonu limitini 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkartacak, kredilerde önceliği gelişmelerden olumsuz etkilendiği için likidite ihtiyacı oluşan ve teminat açığı bulunan firmalar ile KOBİ'lere verilmesi; Vatandaşlarımız için uygun ve avantajlı şartlarda sosyal amaçlı kredi paketleri devreye alınmasının teşvik edilmesi, 10- 500 bin liranın altındaki konutlarda kredilendirilebilir miktarın yüzde 80'den yüzde 90'a çıkartılması, asgari peşinatın yüzde 10'a

⁵⁸ Sallâbî, *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*, 296.

⁵⁹ Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun (Covid-19), *Resmî Gazete* 31102 (16 Nisan 2020), Kanun No. 7244.

düşürülmesi; Virüsün yayılmasına karşı alınan tedbirlerin etkisiyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında temerrüde düşen firmaların kredi siciline 'mücbir sebep' notu düşülmesinin sağlanması; Asgari ücret desteğinin devam ettirilmesi; Mevzuatımızdaki esnek ve uzaktan çalışma modellerinin daha etkin hale getirilmesinin temin edilmesi; Kısa Çalışma Ödeneğini devreye alınarak, bundan faydalanmak için gereken süreçlerin kolaylaştırılması ve hızlandırılması; En düşük emekli maaşını 1.500 liraya yükseltmesi; Emeklilerin bayram ikramiyesini Nisan ayı başında ödenmesi ve yine emeklilerimizin maaş promosyon ödemelerinin de, şubelere gitmelerine gerek kalmaksızın, doğrudan hesaplarına yatırılması; Aile, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığımızın belirlediği kriterlere göre ihtiyaç sahibi ailelere yapılacak nakdi yardımlar için ilave 2 milyar liralık bir kaynak ayrılması; İstihdamdaki sürekliliği temin etmek amacıyla 2 aylık telafi çalışma süresinin dört aya çıkartılması; Tek başına yaşayan 80 yaş üstü yaşlılarımız için, sosyal hizmet ve evde sağlık hizmetlerinden oluşan periyodik takip programının devreye alınması" şeklindeki "Ekonomik İstikrar Kalkanı"⁶⁰ paketi salgın durumlarda ortaya çıkan devlet-vatandaş ilişkisinin bir tezahürü olarak sayılabilir.

SONUÇ

Salgın hastalıklar insanlık tarihiyle ortaya çıkan ve insanlık tarihi sona erinceye kadar varlığını sürdürecektir. Zamana ve mekâna göre isimleri, şekilleri ve mahiyetleri farklılık arz etse de temelde insanla olan bağlantısı yüzünden aslında birbirini tanımayan ikiz kardeşler gibidir salgın hastalıklar. Dünyanın ve ülkemizin içerisinde bulunduğu sıkıntılı süreçten mülhem ele almaya çalıştığımız Amvâs Vebası, ikinci halife Hz. Ömer zamanında Filistin, Ürdün, Suriye ve Irak bölgesini etkileyen İslam Tarihi'nin ilk pandemisi olarak bilinmektedir. Araştırmamızda zikredilenlere göre hem bir devlet başkanı hem de toplumun bir ferdi olarak Hz. Ömer, vebanın başladığı ilk günden son güne kadar hatta salgın sonrasında bile hızlı, sağlam, kararlı ve doğru adımlar atarak hem daha fazla can kaybının yaşanmasının önüne geçmiş hem de olası bir ayaklanma veya huzursuzluk ortamını engellemiştir. Doğru bir yönetim politikası izleyerek, ekibiyle beraber iki yıllık zor süreci minimum kayıpla atlattığına çalışmıştır. Bu süreçte halkın sağlığını veya devletin varlığını tehlikeye atacak hiçbir tehlikeye müsamaha göstermemiştir. Bu onun ne büyük bir devlet adamı olduğunun en büyük nişanelerinden birisi sayılabilir.

Burada zikredilen hususlardan çıkarılacak en büyük sonuç Hz. Ömer'in başarısının yanında toplumun böylesi durumlarda nasıl bir tavır ve tutum sergilediğidir. Çünkü toplumunun tamamının can ve mal varlığını

⁶⁰ "Koronavirüse karşı ekonomik tedbirler! Erdoğan 19 maddeyi tek tek saydı - Günün Haberleri", cnnturk.com (Erişim 09 Mart 2021).

etkileyecek olağanüstü durumlarda yönetimin varlığı ne kadar önemliyse, toplumun devlet tarafından ortaya konulan emir ve yasaklara uyup uymaması da o kadar önemlidir. İster Amvâs Vebası olsun ister Covid-19 olsun pandemi zamanlarında idarenin aldığı kurallara uymamak, can benim hayat benim tarzı bir yaklaşım ile alınan toplumsal tedbirlere karşı duyarsız kalmak, kulak asmamak doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Böyle bir tavır ileride çok daha büyük olumsuz durumların yaşanmasına yol açabilir. Bu nedenle duyarlı ve bilinçli her birey dinî, siyasî, idarî vb. başka bir mülhaza düşünmeksizin ortak bir tavır sergilemek zorundadır. Karantinaya uymamak, sosyal mesafeyi ihmal etmek, karaborsacılık yapmak, temel ihtiyaç malzemelerinin fiyatlarını suiistimal derecesinde fahiş bir şekilde artırmak, konulan yasakları delmeye çalışmak hele Müslüman bir toplumda asla olmaması gereken hususiyetler olmalıdır. O halde Amvâs Vebası'nda yaşanan benzerlikler unutulmadan, sahip olunan kimliğe uygun bir şekilde hareket edilmeli, insanın başına gelen her şeyde bir imtihan boyutunun varlığı göz önünde tutularak, Covid-19 gibi pandemi zamanlarında tüm insanlığı tehlikeye atacak tutum ve davranışlardan uzak kalınmalıdır. Yaşanan olayların özeleştirisi ve nefis muhasebesi çerçevesinde değerlendirilmesi, daha güvenli ve daha güzel bir gelecek inşa edilmesine katkı sağlayacağı için toplumsal bilinç içerisinde hareket edilmeli, idare ve yönetimin uyarılarına kulak verilmedir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Halûk. ed. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Basım, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-ş-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bulut, Hasan. "Salgın Bir Hastalık Olarak Vebânın Dinî Açıdan Yorumlanması". *Academic Knowledge* 3/1 (2020), 1-19.
- Cebertî, Abdurrahman b. Hasan. *Acâ'ibü'l-âsâr fi't-terâcim ve'l-ahbâr*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ceyl, ts.
- Cengîz, Ercan. "Hz. Ömer Döneminde Meydana Gelen Amvas Tâunu ve Etkileri". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (15 Ocak 2020), 129-150. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.663827>
- Çağatay, Neşet. *Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Ebû Ammâr, Mahmud el-Mısırî. *Rasulullah'ın (sav) Ashabı*. çev. İshak Doğan. İstanbul: Kitap Dünyası, 2016.
- Ebû Ubeyd el-Bekrî, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Mu'cemü me'sta'cem min esmâ'î'l-bilâd ve'l-mevâzi'*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2009.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *Ğaribü'l-ğadîs*, thk. Muhammed Abdülmu'îd Han. 4 Cilt. Haydarabad: Matbaatu Dâirati'l-Meârifi'l-Usmâniyye, 1964.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. Muhammed Avd Mer'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türasi'l-'Arabî, 2001.

- Fayda, Mustafa. "Amvâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/100. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Göl, Yavuz Selim. *Hz. Ömer*. İstanbul: Bir Yayıncılık, 2019.
- İbn Hacer Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammedel-Askalânî. *Bezlü'l-Mâûn fî Fazlî't-Tâûn*. Riyad: Dârü'l-Âsife, 1379.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve aḥbârü'l-ḥulefâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Kütübü's-Sekâfiyye, 1417.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. 21 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hicre, 1998.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1414.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Humejd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî. *Kitâbü'l-Emvâl*. Suudi Arabistan: Melik Faysal Araştırma Merkezi, 1986.
- İbnü'l-Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 80 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntaẓam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. 18+Fihrist Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî. *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîh*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1997.
- İbnü's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkît. *İşlahu'l-manṭıḳ*. thk. Muhammed Mer'ab. b.y.: Dâru İhyâit-Türasi'l-Arabî, 2002.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvaṭṭa'*. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed Hasenî İdrîsî. *et-Terâtîbü'l-idâriyye (Niẓâmü'l-ḥükûmeti'n-nebeviyye)*. thk. Abdullâh Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Erkâm, ts.
- Köycü, Erdoğan. "Tarihten Günümüze İnsan Sağlığının Korunması ve Tıbb-ı Nebevî de Karantina Uygulamaları". 318-343. Ankara: Muhder, 2016.
- Köycü, Erdoğan. *Tıbb-ı Nebevî (Tarih ve Literatür)*. İstanbul: Hikmetevi Yay., 2020.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u-ş-şâhiḥ*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nikiforuk, Andrew. *Mahşer'in Dört Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Numanî, Şibli. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*. çev. Talip Yaşar Alp. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015.
- Osman, Enver Kaan. "Salgın Hastalık Döneminde Alınan Tedbirlerin Fıkhî Analizi". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2020), 5-24.
- Öner, Abdülkerim. "Medine'de Yaşanan Remâde (Kıtlık) Yılı ve Hz. Ömer". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/1 (15 Haziran 2020), 119-139. <https://doi.org/10.18505/cuid.703388>
- Polat, Murat. "İslâm Hukukunda Karantina Ahkâmı". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat*

- Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 88-111. <https://doi.org/10.17859/pauifd.733655>
- Ramy, Mahmoud. "İbn Hacer el-'Askalânî'nin Veba-Tâun Gibi Salgın Hastalıklara Yaklaşımı". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/6 (2020), 67-86.
- Sallâbî, Muhammed Ali. *İkinci Halife Hz. Ömer Hayatı, Şahsiyeti, Dönemi*. çev. Mehmet Akbaş. İstanbul: Ravza Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-rusul ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. *HFA-Bildirimi* 1.0.18. Android: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020. <https://play.google.com/store/apps/details?id=esikayet.ticaret.gov.tr.esikaye&hl=tr>
- Temîr, Hakan. "Hâtıb b. Ebî Belte'a ve Hayatı". *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 31-75.
- Temmâvî, Muhammed. *Hz. Ömer ve Modern Sistemler*. çev. Muhammed Vesin Taylan. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004.
- Uçar, İlyas. "Hz. Peygamber Zamanında Medine'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (30 Eylül 2017), 196-218. <https://doi.org/10.17859/pauifd.337827>
- Uçar, İlyas. *Orta Çağ Kara Belası Amvâs Vebası: İslam Tarihi'nde İlk Salgın*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Varlık, Nükhet. "Tâun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 175-177. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Ya'kübî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kübî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sâdir, ts.
- Yıldız, Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. 14+Ek Cilt Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1992.
- Zebidî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebidî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. b.y.: Dârü'l-Hidâye, ts.
- Yurt Dışı Yasağı Genelgesi, Kamu Görevlilerinin Yurt Dışına Çıkış İzni ile İlgili 2020/2 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (Kanun No. 2020/2). *Resmi Gazete* 31067 (13 Mart 2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200312.pdf>
- Birgün Gazetesi*. "Kolonya ve maske fiyatları fırladı" (11 Mart 2020). <https://www.birgun.net/haber/kolonya-ve-maske-fiyatlari-firladi-291366>
- Cnnturk.com. "Koronavirüse karşı ekonomik tedbirler! Erdoğan 19 maddeyi tek tek saydı - Günün Haberleri". Erişim 09 Mart 2021. <https://www.cnnturk.com/turkiye/koronaviruse-karsi-ekonomik-tedbirler-erdogan-21-maddeyi-tek-tek-saydi>
- Covid-19, Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun (Kanun No. 7244). *Resmi Gazete* 31102 (16 Nisan 2020). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>
- "Yurt İçi Kuru Gıda Yardımları - T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü". Erişim 09 Mart 2021. <https://www.vgm.gov.tr/faaliyetler/hayir-hizmetleri/yurt-ici-kuru-gida-yardimlari>